

BUTLLETÍ
EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

BUTLLETÍ
EXCURSIONISTA
DE
CATALUNYA

1926

VOLUM XXXVI

EDITORIAL
VIA LAYETANA, 21

TABER, LTDA.
BARCELONA

1926

Butlletí Excursionista de Catalunya

Restauració del Monestir de Sant Joan de les Abadesses

HISTORIAL

EN veritat pot dir-se que el promotor de la restauració del monestir de Sant Joan de les Abadesses ha sigut el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA. Pel maig del 1909, a Sant Joan volien celebrar, encara que tardanament, una exposició d'objectes d'art del segle XIII, escampats per la vila, en honor del nostre rei En Jaume; i fou un soci del CENTRE EXCURSIONISTA qui recollí la idea i la publicava en un periòdic de Barcelona, tot insinuant la necessitat de restauració del temple de l'ex-monestir. Tal exposició no va fer-se, i la insinuació restà perduda entre la multitud de notícies sens substància que no interessen a ningú.

El juliol del 1911, el mateix soci publicava en el propi periòdic de Barcelona la ressenya d'una peregrinació realitzada a Sant Joan, amb motiu del Congrés Eucarístic celebrat a Madrid, i acabava dolent-se de que la grandesa passada del temple santjoaní hagués quedat convertida en un ben trist aspecte de pobresa i abandonó.

Tampoc ningú en féu cas. I com les humitats, a causa de les pèssimes condicions de les teulades, menaçaven fortament la resistència de les voltes del nostre temple, el propi soci, d'acord amb l'arxiver del Monestir, Mossèn Josep Masdeu, pvre., publicà en un

periòdic de Ripoll una al·locució, repartida després, en tiratge a part, als veïns de Sant Joan. Veus-en ací uns paràgrafs, degudament lligats, per no tenir de publicar-la tota:

Aquells planys amb què desfogava el seu dolor Mossèn Parassol (insigne historiador de Sant Joan), en veure desapareguda de la jerarquia de l'Església el Monestir de Sant Joan i en veure la nostra vila representar un paper insignificant en el món, tenen encara una realitat vivent. I el més dolorós és que no es veuen apuntar enlloc esperances de que reflloreixi la grandesa que ací s'havia gaudit. Al contrari, força és confessar-ho, apar que cada dia es donin passos enrera, cada dia va desapareixent el record de les nostres glorioses Abadesses, cada dia s'empolsen més i es corquen els documents que resten del nostre arxiu, i cada dia els monuments s'envelleixen, com és natural, certament, però sens una mà piadosa que els amoixi, renovant-ne la bellesa. De manera que de les nostres passades riqueses, tanta poca cosa resta, que, si no fossin els frontals dipositats en el Museu de Vich, ningú diria que Sant Joan hagués mai a la vida representat res en el món.

Es clar que apena anar pel món i trobar monestirs que, com el nostre, havien gaudit d'una vida esplendorosa i en compte d'aquella fastuositat haguda sols queden parets enrunades, murs coberts d'aura, claustres deserts i temples que ja no són temples. I més apena pensar que aquells edificis foren honor de la pàtria i admiració de tothom, menys dels qui en nom del progrés els arrasaren, deixant a la pàtria òrfena de monuments que perpetuaven gestes glorioses, aquelles gestes glorioses que realitzaren els nostres avantpassats, aquelles gestes glorioses que a tothom plau de contar a faísó de les anècdotes que es contenen dels propis pares, si feren fortuna, si brillaren en la ciència, si foren valents ciutadans.

A Sant Joan tenim precisament una gesta essencial; i fou de quan la vinguda dels alarbs. Ben pocs foren els habitants que acceptaren el jou; uns altres, expatriant-se, fugiren vers els cims i grenys d'Ogassa, Surroca i Cavallera, coberts llavors de frondosa vegetació; cims i grenys que si fins ara eren caus de feres, serien des d'ara el cau dels cristians santjoanins, cristians que es tornarien salvatges.

Imagem-la la seva vida: des d'allà veien llurs llars envaïdes; des d'allà veien les planes conreades, mentres ells morien de fam, i allà tot era misèria i angoixa i perill. La mort era per a ells, la pau i la benaurança. Fins es pot dir, donat el temps que els alarbs romangueren a la vall, que molts d'aquells avantpassats no varen saber què era una rialla, ni un benestar, ni un abraç amorós. Les dones no podien alletar més que verí d'odi contra els invasors.

Però un dia el crit salvatge de la nostra gent ressonà impetuós i delirant a la plana, i reconquerí tot el que havia estat seu. I quan en temps de Guifre es consolidà la situació, ço és, quan la pau i tranquil·litat regnaren sens perill, llavors fou quan s'adonaren de l'epopeia que havien escrit, i, girant els ulls vers Déu, que no els havia mai deseparat, per mitjà de l'esmentat Comte Guifre, aixecaren un monument que perpetués el fet, pels segles dels segles: el nostre Monestir.

I aquest Monestir, d'història brillantíssima, fou formós per les seves coses d'art, pel seu esperit patriòtic, per les seves Abadesses, pels seus Abats.

I, no obstant, res és comparable al miracle que per tants anys Déu hi obra, el Santíssim Misteri. Si poguéssim tractar les coses divines de la mateixa manera que les humanes, bé podríem dir que Déu Nostre Senyor agrait a l'esforç realitzat per soterrar la mitja lluna, volgué recompensar

el fet, enriquint el monument amb una joia incomparable per a testimoni d'aquells màrtirs de la fé i per exemple de les generacions futures.

Testimoni i exemple d'aquesta magnificació, nosaltres els tenim evidents. Malgrat les vicissituds de la nostra vila, malgrat haver quedat el Monestir orfe de riqueses i sens mitjans d'adquirir-ne, el temple es conserva encara, per bé que es conservi com un vell decrepít que no es respecta, que se'l reganya, que se l'arrecona. Estem segurs que sens el Santíssim Misteri, el nostre monument, com molts dels seus germans, jauria enrunat per vergonya de les actuals generacions.

En veritat, el nostre monument, avui no correspon ni a la gesta que recorda ni a la magnificència del miracle. Les parets emblanquinades, els absis trossejats, les edificacions a ell adossades, tot el seu conjunt, en fi, té un aire tal que, mirat de lluny, ni temple sembla, i, mirat de dins, tot és pobresa i raquitisme.

Es hora, de consegüent, que per amor al Santíssim Misteri i per honor del nostre passat gloriós, pensem seriosament en la restauració del nostre Monestir.

Mai una ocasió com ara que regeix la nostre Seu un Sr. Bisbe conceputat com un dels caps més clars del món cristià. Bastarà que el Doctor Torras i Bages, invocant el nostre Santíssim Misteri, indiqui la necessitat d'aquesta restauració per a que el món cristià enter s'hi interessi; la qual cosa seria l'epileg, el resultat pràctic del Congrés Eucarístic celebrat a Madrid.

Però abans és precís que el poble de Sant Joan demostri que desitja aquesta restauració, celebrant una manifestació pública i de ressonància que se'n faci cas. Perquè, cóm es podrà demanar fe, entusiasme i bona voluntat als estranys, si comencéssim nosaltres per no tenir-ne? És que tots en podem tenir: els patriotes i catòlics per raons que ja no cal explicar, i els indiferents i fins els no catòlics, perquè es tracta d'enlairar el nivell de la nostra cultura, cosa que ensems que portarà pa a moltes famílies, farà que la nostra vila sigui visitada per molta gent per conèixer la nostra obra, transsumpte d'un passat que nosaltres farem reviuir.

I si juntament amb el Monestir poguéssim reconstruir l'Abadia, on s'han hostatjat sants, reis i prin. eps, establint-hi l'arxiu del Monestir, el museu de les nostres coses antigues i la casa dels encarregats del culte al Santíssim Misteri; llavors tindriem a Sant Joan, amb el pont declarat monument nacional, tres monuments que ja els voldrien molts de pobles nous que, per no tenir passat, es consideren indocumentats del tot.

Es per això que jo trameto als mestres dels nois d'avui, que seran els homes de demà, una de les conclusions del Congrés Excursionista celebrat a Lleyda; que s'ensenyi als nois a respectar, a estimar i a venerar les nostres coses antigues, i que s'els expliqui el què representen els monuments, que són els escuts i els títols de noblesa dels pobles que tenen la sort de posseir-los.

I, per acabar, penetrem-nos tots d'aquesta veritat, i sigui ella l'esperó que ens porti a treballar i a no descansar en una comanda que exigeixen el Santíssim Misteri, la pàtria i la dignitat de nosaltres mateixos; i així es porti a cap una restauració que pot ésser el fonament d'una era més pròspera i més gloriosa que la present, una restauració que tant ens enalteixi i dignifiqui que, en morir, tinguem la satisfacció de pensar que deixem una estela del nostre pas en el món. Mes no creguem pas, si ho coneguim, que hagim fet una gran cosa, no: hauriem obrat solament en justícia; hauriem fet el que teníem de fer.

A aquesta allocució havien precedit els dos notables articles de Mossèn Josep Gudiol, que més endavant, en la Guia, es trans-

criuen, en un dels quals es demostra l'autenticitat de la Sagrada Forma, consagrada el 1251, que es conserva incorrupta, anomenada Santíssim Misteri, que està dipositada en el front d'un Sant Crist, rodejat d'imatges que representen el davallament de la Creu.

Aquests articles i l'esmentada allocució serviren per a que és reunissin a Sant Joan els primers contribuïents, presidits per l'Alcalde d'allavors, en Josep Colomer, i el que era l'ecònom de la parròquia, Mossèn Sebastià Forcas, i acordessin que una comissió anés a Vich a exposar al prelat de la diòcesi Doctor Torras i Bages, bisbe de santa memòria, la necessitat imperiosa de la restauració, i demanar-li ensems que el beneplàcit, el seu valuós auxili, de necessitat absoluta, per portar a efecte la restauració.

El bon prelat concedí la vènia i prometé l'ajut amb la condició que el poble de Sant Joan, segons es reclamava en l'esmentada allocució, demostrés ben clarament el desig de tan colossal obra. I el poble de Sant Joan respongué tan admirablement a la condició, que es pot dir que tothom es comprometé a la cooperació reclamada, des dels fabricants de ciment, que oferiren tot el ciment que fos necessari, fins a la més desheretada família que oferí la seva prestació personal.

Es nomenà llavors la Comissió executiva, presidida per Mossèn Josep Masdeu, arxiver de l'ex-monestir, que d'allavors ençà, i visqui molts anys, ha sigut l'ànima de tota la restauració, sens que tan penós càrrec li hagi fet descuidar l'arranjament de l'arxiu, avui perfectament catalogat i enriquit amb una pila d'objectes i coses d'art antic que li donen també un perfecte aire de museu. I tot això a part d'una història que ha escrit de vindicació de les Abadesses que tothom li demana que publiqui ben aviat.

I el 8 d'octubre del 1911 es celebrà a Sant Joan el primer acte públic de propaganda, un meeting en el que parlaren en Jeroni Martorell, representant el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, en Josep M.ª Boix, representant l'Acció Social Popular, el malaguanyat canonge de Barcelona, en Josep M.ª Baranera, que portava la representació de l'Associació d'Eclesiàstics per a l'Apostolat Popular i l'arquitecte encarregat de les obres, per no retraure altres gloriosos títols, en Josep Puig i Cadafalch.

Els brillants discursos que pronunciaren foren reproduïts en gran extracte pels periòdics de Barcelona (Vegeu «La Veu de Catalunya» del 12 d'octubre del 1912). En Martorell ponderà el que signifiquen els monuments que representen les heretats dels pobles i llurs prestigis de glòria, i són la cosa primera que es visita o s'in-

vida a visitar. En Boix desenrotllà el tema que la restauració proposada era una síntesi de les idees religió, pàtria i cultura, en consorci admirable. En Baranera excità a que, juntament amb el Monestir, es restaurés la fe de la vila que hostatja el Santíssim Misteri. En Puig i Cadafalch explicà que els edificis o són com mobles que s'arraconen, o són organismes als quals amb el temps s'afegeixen coses que, de vegades, són veres malures; digué que els monuments són també documents, com pergamins, que expliquen el passat; parlà de la superposició existent en el temple de Sant Joan i acabà demostrant la necessitat de la restauració.

L'èxit fou extraordinari. L'entusiasme del poble degué respercutir tan fortament en el cor del bisbe Torras, que el 30 de novembre del mateix any publicà en el Butlletí Eclesiàstic de Vich la següent allocució, que copiem integralment per avalorar les nostres migrades ratlles. Es tracta d'un dels millors escrits que exiren de tan docta pluma. Diu així:

Amb molt gust só vist la formació de la Junta per a procurar la conservació i restauració del venerable Monument, que és glòria de Sant Joan de les Abadeses, honor del nostre Bisbat i memorial milenari dels orígens de la nostra estimada Catalunya.

La religió, la pàtria i l'art estan interessades en que es conservi i es restauri el llegat piadós que féu a la seva descendència el qui ha sigut anomenat fundador de la pàtria, i és realment, en l'ordre civil i polític, en l'ordre social, l'autor de la nostra societat.

Ripoll i Sant Joan de les Abadeses conflueixen, com el Ter i el Fresser, en un mateix corrent de civilització cristiana, per a fertilitzar tot el territori de Catalunya. Els dos monestirs de Wifred, d'homes i de dones, representen el moviment inicial, el germen de la nostra vida catalana; i els gèrmens no s'han de deixar morir, perquè d'ells deriva la vida; i fins quan ja s'han dissipat, perquè han comunicat la vida a organismes més poderosos, no obstant, solament la memòria de lo primitiu, de lo inicial, de l'origen, guarda sempre una virtut poderosa que parla al cor dels homes. El principi i la fi, el naixement i la mort de les coses, mai són idees indiferents.

El Monestir de Sant Joan de les Abadeses és un dels gèrmens de la nostra vida actual a Catalunya, com altres monestirs i santuaris ho són en altres regions espanyoles. La vida humana sempre s'ha considerat, a la terra, que derivava del cel; i així la Providència divina, que regeix la vida dels pobles, volgué consagrar aquest principi en el Monestir de Sant Joan de les Abadeses amb un monument de pietat, que, com un foc sagrat, escalfa amb les suavitats espirituals de la devoció, les vostres valls pirenenques: el Santíssim Misteri.

Aquest prodigi de la divina Eucaristia, fundada per Nostre Senyor Jesucrist com un monument d'amor en la nit mateixa de la Passió, ha sigut per a vosaltres de Sant Joan, i per a tota la població d'eix Pireneu i comarques veïnes, i durant moltes generacions, el vostre consol. Aquell cap del venerable Crucifix, contenint les Sagrades Espècies incorruptes, s'inclina sovint als vostres cors suplicants, i aquells braços amorosos vos donen l'abraç d'amor en les hores amargues de la vida. I per a tot cristià, i especialment per a tot català, i tot espanyol, aquella piadosa reproducció escul-

tòrica de la sublim escena del Calvari, en que hi ha l'imatge de Jesús crucificat contenint la mateixa substància real i vertadera del diví Redemptor en el Sagrament, baix espècies incorruptes, per espai de molts segles, són un despertador eficacíssim de devoció envers el misteri generador de la pietat cristiana.

Per això exhortem d'un modo particular als devots del Santíssim Sagrament, a contribuir a l'obra restauradora del venerable temple de Sant Joan, puix tot ell és com un Sagrari d'una Hòstia meravellosa que el temps no destrueix, essent ella, la sagrada Hòstia de Sant Joan, més sòlida que l'edifici de pedra que la conté, i que el temps ha castigat, i necessita una costosa reparació.

El daurar o adornar un Sagrari, el mantenir l'oli de la llàntia del Santíssim, l'edificar una capella dedicada exclusivament al culte del Santíssim Sagrament, han sigut sempre considerades obres d'excel·lentíssima pietat cristiana; i molts cristians, amb raó, han cregut que, practicant-les, feien un obsequi al nostre dolcíssim Redemptor Jesús, qui amà tant els homes, que fins al tornar-se'n al cel per a sentar-se a la dreta del Pare, son Cor no pogué resistir al desig de quedar-se entre els homes, restant de fet entre nosaltres, present d'una manera substancial en la Hòstia consagrada. I si la pietat cristiana s'interessa en oferir aquests obsequis a Jesús en els sagraments de les nostres esglésies, ¿com no ha d'interessar-se en conservar i restaurar un temple que és un Santuari solemne del Santíssim Sagrament de l'altar, una meravella de la Providència, un record patriòtic i una joia artística, testimoni de l'amor de Jesús a la nostra terra, i de la pietat i gust dels nostres passats en les arts belles i litúrgiques?

Les passades generacions han deixat marcada amb eloqüència la seva devoció envers el Monestir de Sant Joan, segons la característica de cada època. I aquelles generacions no eren riques. L'austeritat migeval, en sos principis, es manifesta a Sant Joan amb la soliditat i l'harmonia, els temps gòtics amb sos entusiasmes espirituals i frondoses elegàncies, i el barroquisme dels últims segles amb el gust per l'ornamentació i el detall, propi d'èpoques assentades i pacífiques. Per això, tot plegat, el monument de Sant Joan és un magnífic símbol del sufragi universal de les generacions passades envers la religió i la pàtria, que ha resultat una manifestació d'art religiós que eixamplant la tècnica del artista, la sequedad de les regles de motllo, ha produït una obra de l'art excels que neix de l'amor; harmonitzades creacions de diferents estils per la unitat del sentiment, quedant així l'obra més rica i més formosa.

I la nostra època, que ha multiplicat la riquesa, que ha sembrat de fàbriques i de noves indústries els corrents dels nostres rius pirenenics, que ha augmentat les poblacions, Catalunya que s'ha fet una de les principals regions espanyoles, demostrant una activitat meravellosa per la producció de la riquesa material, ha de pagar també com les èpoques passades el tribut de patriòtica religiositat al Monestir de Sant Joan de les Abadesses, a la fundació del fundador de la Pàtria, a Wifred, el nostre pare en l'ordre de la vida civil, i deixar en el monument religiós, patriòtic i artístic una mostra seva, contribuint a la restauració del temple eucarístic per excel·lència de Catalunya.

I vosaltres, fills de Sant Joan de les Abadesses, fills de l'abadessa Emmon, filla de l'excels fundador de Catalunya, el comte Wifred, vosaltres devotíssims del Santíssim Misteri i aimants de la vostra gloriosa vila, trobareu medis per a interessar en l'obra projectada als espirituals aimants del Santíssim Sagrament, puix es tracta d'un Santuari Eucarístic; als aimants de la Pàtria, puix es tracta d'un monument fundat pel fundador d'ella; als aimants de l'art de la terra, puix es tracta d'una excelent manifestació artística. I els nobles sentiments de religió, de pàtria i d'art, que

tan bé es lliguen entre ells, aquí estan dedicats i són com un homenatge al més august Misteri del Cristianisme, a la presència sacramental de Jesucrist en la fràgil Hòstia que resisteix els segles, a la Santa Eucaristia, llaç d'unió amorosa entre el pobre pecador i son Déu i Senyor: per això al beneir el vostre projecte, i a l'augurar-li un èxit de felicitat i execució; a l'aplaudir el vostre entusiasme religiós, patriòtic i artístic, no sols vos envia a tots vosaltres, i a tota l'estimada vila de Sant Joan de les Abadeses, la seva més afectuosa benedicció, sinó que juntament vos ofereix la seva cooperació més fervorosa.

EL BISBE DE VICH.

Vich 21 de novembre de 1911.

Aquesta allocució, publicada en tots els periòdics de Barcelona, donà l'alè necessari perquè una nombrosa Comissió de veïns del poble de Sant Joan vingués a Barcelona, pel gener de 1912, a reclamar de les entitats merament patriòtiques i religioses, llur adhesió i ajut; boi visitant també el Sr. Bisbe que era de la diòcesi, el Doctor Laguarda, que amb tot i estar fortament interessat en l'erecció de l'església del Carme, volgué contribuir amb una quantitat a la nostra restauració.

A conseqüència d'aquesta propaganda, pel febrer del 1912, es constituí a Barcelona una junta magna que presidí, fins a la seva prematura mort, el canonge d'aquesta Seu, Doctor Ballester, substituïnt-lo des de llavors el vice-president, N'Eusebi Bertrand i Serra, diputat a Corts que era per Puigcerdà, al qual la vila de Sant Joan deu una pila de grans obres, i la restauració del Monestir, ben quantiosos cabals.

La Junta començà els seus treballs redactant, per a recaptar cabals, una petita allocució, avalorada amb un substanciós escrit de l'arquitecte Sr. Puig i Cadafalch. L'allocució diu així:

La carta del senyor Bisbe de Vich, publicada no fa molts dies en la premsa barcelonina, ens relleva d'enumerar les belleses d'un Monestir que és per excel·lència palau de la Divinitat en quant hostatja unes Formes incorruptes consagrades el 1251, que és, junt amb els de Sant Cugat i Ripoll, el bressol de la pàtria catalana, i que és, en quant a l'art, no solament un exemplar únic a la nostra terra, sinó que ensems pot denominar-se museu arqueològic perquè hi apareix imprès, des de la refundació, el gust de quasi totes les passades generacions.

De manera que sobre nostre cauria una taca d'ignomínia si deixéssim que s'ensorrés aital Monestir, precisament en temps en què l'esperit del nostre poble resorgeix a una nova vida i va adquirint a poc a poc, com convé per assegurar la victòria, les reivindicacions a què es fa acreedor el seu passat gloriós.

I cal remarcar-lo sovint el nostre passat gloriós, per a sadollar-nos de les virtus que feren gran nostre poble. Cal recordar sovint el nostre passat gloriós per a que s'agermanin els qui tenen la mateixa fe i els mateixos ideals.

Avui, mercès a la vila de Sant Joan de les Abadesses, que demostra una cultura extraordinària per haver sapigut conservar un monument i per voler ara retornar-lo a sa bellesa primera, avui tenim tots, els religiosos, els patriotes i els aimants de l'art, ocasió d'unir-nos a la una, procurar aquesta restauració que simbolitza, en consorci admirable i sublimades per l'Art, la Religió i la Pàtria, les cabdals columnes en què deuen recolzar els pobles, si volen assolir llur benestar.

Ja no és per la vila de Sant Joan, que s'ha fet digna de que se l'atengui; ja no és sols pel senyor Bisbe de Vic, d'autoritzadíssima veu fins dels descreguts respectada; és per nosaltres mateixos, pel nostre benestar, per l'art, la pàtria i la religió que hem de contribuir tots a la restauració del Monestir de Sant Joan de les Abadesses.

President, molt il·lustre Dr. D. Joan Ballester, canonge penitencier d'aquesta Catedral Basílica; vicepresident, D. Eusebi Bertrand i Serra, diputat pel districte a què pertany San Joan; tresorer, D. Agustí Manuat; depositaris, els senyors Taberner, Carles-Tolrà i Manuat; secretari, D. Joan Alandí; vicesecretari, D. Joan Danés i Vernedas, vocal de la Comissió executiva. vocals, reverend P. Lluís Falguera, Sch. P., D. Frederic Rahola, D. Ròmul Bosch i Alsina, D. Manuel Farguell, D. Narcís Verdaguer i Callís, D. Lluís Argemi, D. Joaquim Cabot, D. Marcel·lí Coll, D. Joan Llimona, D. Antoni Masip, D. Hermenegild Puig i Sais, D. Josep O. Canals, D. J. Espona i D. Josep de Sitjar.

Veus ací ara l'escrit del Sr. Puig i Cadafalch:

Es necessitarien moltes planes per a dir clarament el que pretenc condensar en poques ratlles sobre la valor arqueològica de l'antiga església romànica de Sant Joan de les Abadesses.

La que ha arribat fins a nosaltres, no és la primitiva església dedicada per Wifred el 874, sinó l'obra que l'any 1150 era solemnement dedicada. Tots sos caràcters pertanyen a l'art de la dotzava centúria, que a Catalunya representa la restauració de l'ofici de picapedrer i la nova instauració de l'art de l'escultura, arts quasi oblidades després dels últims reflexes de la decadència romana. El seu plan no s'entén a primera vista. A Lampérez, ben conegut arquitecte castellà, li sembla veure-hi una obra personal més aviat que el fruit d'influències d'escola determinada. I és que en aquest interessant monument hi ha com la superposició de dos pensaments, millor dit, de dos mètodes o de dues escoles, com un monumental palimpsest que, en pedra, dos pobles, dues èpoques, han escrit amb diferent escriptura. El plan primitiu era un plan francès. Les terres de França del centre i de l'est estan plenes d'esglésies amb semblant complicació d'absis. Les ordres i els monestirs de l'altre costat del Pireneu, que havien regit l'antic cenobi de la reconquesta catalana, havien deixat rastre en l'obra. Un terratrèmol, probablement, enrunà la complicada girola; i els que la restauraren eren gent del país, i amb els mètodes catalans amb què sempre havien cobert les basíliques, els nostres mestres d'obres intentaren restaurar la volta caiguda, sobre el plan exòtic més complicat que l'usual de tradició antiquíssima. I així es produí la interessant i estranya disposició actual de les voltes cilíndriques com prolongació de les d'una basílica que penetra dintre l'absis i es troben amb les antigues columnes que sostenien la volta primitiva formant un interessant conjunt, quasi inexplicable, que la fa única, potser, en l'història de l'arquitectura.

Cada època després hi ha deixat la seva petjada: els escultors del segle XIII en les imatges del Sant Misteri, els arquitectes i els escultors del XV bastint els claustres i tallant imatges i altars d'alabastre; els retau-

lers del xvi, amb sos col·laboradors d'Itàlia, portant-hi les aubades del Renaixement, i l'art barroc, ornat amb gongorismes decoratius el cambril de les ingénues escultures del Sant Misteri.

La tasca de la nostra època d'anàlisi i de crítica és fer resortir, responent-lo, l'art de tants avantpassats, destruint l'obra morta que les amaga, sense fer caure ni una pedra que hagi tingut vida; és tornar a sa bellesa primera l'obra antiga, tot conservant les que, com flors arrapades a la pedra, hagin nascut en èpoques més modernes.

J. PUIG I CADAFALCH.

El 15 de març d'aquell any es donà una conferència en el CENTRE EXCURSIONISTA, amb el títol «La Vall i el Monestir de Sant Joan de les Abadeses», a la qual també prengué part l'esmentat senyor Puig, qui, ampliant la transcrita nota, féu una ressenya històrica estudiant les influències estrangeres en la composició i execució de les nostres obres arquitectòniques; presentà el nostre Monestir com un exemple d'obra exòtica a Catalunya, degut a influència netament francesa, explicà l'estructura del temple i demostrà a bastament la seva interessant superposició d'estils.

I el maig del mateix any 1912, amb la base de 15.000 pessetes subscrites pel sant Bisbe Torras, es començaren les obres...

Però abans de fer-ne el degut esment, cal dir que durant molt de temps es continuà, arreu i en mil formes, expandint entusiasme per la restauració.

Així, el 16 de juny d'aquell any, es celebrà, en honor del Santíssim Misteri, una grandiosa romeria a Sant Joan que fou presidida pels prelats de Barcelona i de Vich. L'organitzà la benemèrita «Joventut Catòlica» de Barcelona que bé va poder enorgullir-se de l'èxit assolit. Entre les publicacions que per aital romeria s'editaren, cal recordar els nous i inspirats «Goigs en llaor del Santíssim Misteri», lletra del ja citat canonge de Barcelona, en Josep M.ª Baranera, i música del Mestre de Capella, en Josep Masvidal, pvre. Veus-ací, per a mostra, tres estrofes:

«August Front del Crist clavat,
que del Ter en la ribera
coroneu la capçalera
del bressol del Principat,
vostra Llum ha persignat
de la Pàtria el pensament:
Siau per sempre alabat
Santíssim Misteri. Amen.

El Calvari heu empeltat
 en l'arrel del Pireneu
 i, davallant de la Creu,
 vostra dreta heu desclavat:
 ¡oh! l'abraç que ens heu donat
 que perduri eternament.

A través del temps alat,
 fent-nos sempre companyia,
 ¡oh Sagrada Eucaristia
 que la Pàtria heu conservat!,
restaurau sa pietat
junt amb vostre Monument:»

Així mateix es publicà i es repartí als peregrins una fulla, escrita per l'arxiver de Sant Joan, Mossèn Josep Masdeu, en la qual s'explica la col·locació, troballa i culte del Santíssim Misteri; pel seu interès la copiem aquí:

Era el 16 de juny de l'any 1251, quan el piadós Velmanya, Abat del Monestir, consagrava, en presència de tot el poble, l'altar de Santa Maria, comunament dita la Blanca.

Sigui per un costum introduït en el Principat de Catalunya i Regne d'Aragó, o per una especial providència divina, que dirigeix els destins dels homes en el decurs dels segles, el fet autènticat és, com pot veure's en l'acte de Consagració, que, junt amb relíquies de molts Sants, fou col·locada en una cavitat, expressament per aital cerimònia oberta en el cap d'un Sant Crist, representant el davallament de la Creu, una Hòstia o siga el Cos Sagramentat de Jesús tal com s'observa en el Sacrifici de la Missa.

Prop de dues centúries transcorregueren sens que el poble entengués la meravella que l'Omnipotència obrava en la imatge de la Creu tots els anys venerada.

La vila de Sant Joan podia tenir recordança d'aquell fet litúrgicament memorable, pro no devia, en canvi, honorar-lo amb la presència real del Verb-Home, quan per doctrina catòlica sabem que Jesucrist viu entre nosaltres mitjançant la renovació de les espècies sacramentals. Per això gran fou la sorpresa el dia de la troballa, esdevinguda a primers de juliol de l'any 1426

El noble Arnau de Vilalba, en ocasió de fer millores en l'altar de Santa Maria la Blanca, volgué també per major lluïment restaurar les imatges del davallament de la Creu que comprenien o formaven la part superior de l'altar.

Dites imatges, pel transcurs del temps i pel lloc elevat que ocupaven, gens a propòsit per lliurar-les de la pols, havien perdut el seu llustre i convenia repintar-les.

A tal objecte tingueren la comanda de baixar les imatges de llur pedestal el canonge cambrer D. Francesc Janer i el prevere Joan Bolàs. Col·locades que foren sobre una tarima preparada en la mateixa Capella que encara és avui dia, aquells sacerdots, desempolvant la cara de la imatge de Jesús, repararen que en son front apareixia una planxa que amb curio-

sitat forcejant-la, cau entre els seus dits. Veuem, llavors, que el cap del Sant Crist està perforat, i que dins la concavitat hi ha un blanc i finíssim corporal. Augmentant la curiositat, desenrotllen, descloem els plec i troben una Hòstia pura, blanca, incorrupta i dividida en tres parts com en la iracció de la Missa. Un dels sacerdots, donada la importància que el cas requereix, corre a posar-ho en coneixement de l'Abat, que admirablement sorprès, ho participa a la Comunitat, la qual, vestida de gala, acut processionalment al lloc del succés. No permet el reduït espai d'aqueixa fulla historiar les conjectures que es feien sobre la procedència de l'Hòstia. En animosa discussió estaven, quan vingué a la memòria de l'Abat que en el Manual de Sant Llorenç havia llegit, entre altres documents, un acte de la col·locació de certa Forma Eucarística. A tota pressa portaren l'esmentat Manual, que per lo molt detallat de l'acte i conformitat en tot, a ningú deixà cap dubte d'ésser verament consagrada aquella Hòstia, que el dia 17 del mateix mes, manifestada al poble fidel, que en massa i al clamoreig de les campanes acudí a la solemni festa, fou venerada i rebuda al crit unànim de Santíssim Misteri: en memòria, el citat Abat Vilalba manà estendre l'acte d'autenticitat (1).

Aquell dia, doncs, 17 de juliol de 1426, fou el primer en què l'Hòstia sacrosanta fou adorada amb el nom de Santíssim Misteri, culte latrèutic que sens interrupció ha seguit rebent dels fidels que han vingut succeint-se cap als nostres dies. Moltes vegades s'ha comprovat l'enteresa i consistència de la Sagrada Forma amb les continuades Exposicions i visites dels senyors Abats, Bisbes i Nobles de Catalunya (2), i en tot ha volgut sempre el Déu Omnipotent confirmar, des d'un principi, la seva reial presència en aquella Hòstia mitjançant una multitud de nous prodigis i miracles que la vila de Sant Joan conta, a més dels que llegeix en la història del seu Santíssim Misteri; i són els que transmet per tradició tants i de tal naturalesa, que els fills de la vila i sa comarca adoren amb una fermesa racional el sagrament de l'amor de la fe eucarística fins indulgenciada pels senyors Bisbes i el Romà Pontífex Pius IX en lletres apostòliques donades el 12 de juliol de l'any 1874.

La millor prova dels favors i miracles allí obrats, com de la devoció i agraïment del poble envers son benèfic Pare, és l'espaiós camaril de gran mèrit artístic, els retaules, emblemes i l'estoig de perles i diamants en què es col·loca en extreure-la del front del Sant Crist en dies de calamitats, enfermetats contagioses i altres fets extraordinaris, sempre talment socorreguda la petició que és ja proverbial en la vila tenir com una espècie de dogma la segurança del remei. La confiança que el Santíssim Misteri inspira al devot que es postra als seus peus, mirant fit a fit aquell tron de majestat és tal, que el devot i tothom que el visita es sent caure de genolls com per una força misteriosa que l'empeny a prestar homenatge al Rei de Reis i Senyor dels que dominen.

Per llargs anys i segles, doncs, el Santíssim Misteri ha sigut principalment el remei i conhort d'aquella comarca de les Abadeses; però avui que d'un modo especial el ressò del miracle traspassa ses fronteres i repercuteix fins més enllà dels pobles de la regió catalana; avui que l'esperit de restauració del seu prodigiós i històricament cèlebre temple pren uns viarany fins superiors a la concebuda esperança, i escaure's precisament

(1) Manual de l'Abat Vilalba i Totus, Status-Arx. Sant Joan Abadeses.

(2) Pere de Montcorb, 4 setembre 1430; Pere de Calvo, 27 juliol 1448; Guillem de Sa Masó, 29 abril 1456, i Miquel Isalguer, 28 juliol 1459. Manual de dits Abats i Manual titolat «Sivella», fol. 343-348-349-350, on es llegeix el següent: *Item visitavit Dnus. Abbas Corpus Domini in tribus particulis reconditum a sæculis intus caput Crucifici majoris Altaris Beatæ Mariæ Virginis quod integrum totaliter ac prodigiose invenit*, Llibre de Visites i Actes que es guarda en l'Arx. de Sant Joan de les Abadeses.

en aquest segle que amb raó anomenem i diem ésser eucarístic; això, doncs, fa creure que el Santíssim Misteri prepara uns dies de gràcia en favor de la humanitat, a la qual sens dubte vol atreure a la unitat de la fe en el misteri de son amor, mitjançant el miracle constant i visible que sa virtut sobirana manté, sospenent a cada instant les forces naturals.

Aquest siga el fruit que per segles de segles i salut dels pobles ofereixi la Suma Bondat que pel nostre millor govern afirma en les Sagrades Lletres *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et majestas*. L'invisible de Déu, sa virtut, sa majestat i grandesa ho veuen mitjançant l'obra visible de ses mans. Per això acabem aquestes curtes ratlles repetint el que han dit teòlegs de profunda saviesa «que el Santíssim Misteri és una prova externa de la nostra Santa Religió.

Llaor i glòria, per tant, rebí de tots el Santíssim Misteri de Sant Joan de les Abadesses.

AIXÍ SIA.

El mateix mes i any, es celebrà a Manresa el II Congrés Excursionista Català, i la mesa, fent-se seva una comunicació presentada, acordà publicar la següent allocució:

«No per sapigut serà debades recordar aquí que l'excursionisme català es diferencia del que es practica en altres països en que així com allà el consideren generalment sols com sport, aquí a més se'l practica per fer cultura, per cercar l'ànima catalana en els nostres plans i muntanyes, en els nostres vells o enrunats monuments i en les nostres masies i pobles; que no altra cosa fa el geòleg esbrinant la constitució de la nostra terra, el paleontòleg recollint-ne els fòssils, l'arqueòleg fixant-se en les nostres coses antigues, l'historià regirant els arxius, l'arquitecte estudiant els monuments, el fotògraf inventariant tota bellesa, el folk-lorista recollint arreu llegendes i tradicions...

Es per això que l'excursionisme català s'ha omplert de joia i entusiasme en veure que un poble, conscient i digne, com el de Sant Joan de les Abadesses, torna per la grandesa de la Pàtria, demanant que es restauri el tresor que posseeix, aquell Monestir famós, glòria de l'art i testimoni perennal de les nostres passades grandeses.

L'excursionisme català tan s'associa al prec d'aital poble, que fins ja es mira com a cosa seva la restauració del Monestir, i no pas perquè siguin excursionistes de qui ha eixit la idea de restauració, sinó perquè es tracta d'un monument que l'excursionisme ja n'ha cantat mil voltes l'esplendidesa i l'originalitat de l'arquitectura, i la gesta que va infantar-lo i les gestes glòries que el feren poderós.

Per això en una de les sessions del Congrés Excursionista celebrat darrerament a Manresa, s'acordà que totes les entitats reunides treballessin i contribuïssin a aquesta obra i que la Mesa del Congrés redactés aquesta al·locució que dirigim als patriotes interessant-los en que no s'oblidin de donar, per a tal restauració, anc que sia un petit òbol, perquè la suma de tots produirà el cabal que portarà a cap una obra que exigeix el nostre passat, que dignificarà els nostres temps i que, si volem, podrà ésser fonament d'una era més pròspera que la present.

Es per Catalunya, patriotes, que vos demana aqueixa almoïna l'Excursionisme.

Manresa, juny 1912.

El 20 d'abril de 1913, el Centre Excursionista de Vich dedicà una de les seves sempre importants sessions a la restauració del temple de Sant Joan. Hi assistí com oient el Bisbe Torras i hi prengueren part l'arquitecte encarregat de les obres, Sr. Puig, i l'eminent arqueòleg Mossèn Josep Gudiol, un dels més fermes propagandistes de la restauració; no sols autor, com ja s'ha dit, dels articles destinats a demostrar l'autenticitat de la Sagrada Forma, coneguda pel Santíssim Misteri, sinó també de «El Santíssim Misteri de Sant Joan de les Abadeses. Notícia Històrica presentada al Congrès Eucarístic de Madrid el 1911», treball que molt em dol no poder continuar aquí i que fou publicat el 1916. Vich. Tipografia Balme-siana.» Tampoc ens és possible de reproduir integralment l'estudi litúrgic i iconològic que llegí en l'esmentada sessió (1), en el qual brillantment respon a aqueixes preguntes.

¿Com s'explica que al segle XIII, el 1251, es colloqués al front d'una imatge del Sant Crist una Sagrada Forma, que fou descoberta 175 anys després i s'és conservada incorrupta fins als nostres dies? A què es deu que a la nostra terra hi hagi un conjunt d'imatges, representant el davallament de la Creu, com són, la que serveix de reconditori eucarístic i ostensori del Sagrament adorable i les que l'acompanyen, per a fer comprendre al poble cristià com fou l'escena que es desenrotllà al cim del Calvari el divendres que els cristians anomenen sant per antonomàsia?

El cas de litúrgia antiga que es dona a Sant Joan de les Abadeses—diu—entenc que és únic, i constitueix una categoria especial dintre el que són imatges eucarístiques.

Fou costum cristià —afegeix— col·locar relíquies de sants i màrtirs a l'interior de les taules que servien d'altars; i, en escassejar aquestes, s'utilitzava tot el que es pogués atribuir una especial virtut sobre l'ordre de naturalesa, draps que haguessin tocat relíquies, les tapisseries que cobrien les tombes dels sants. Però s'arribà més enllà i dins l'ara veneranda es posà l'Eucaristia, el Cos de Crist o draps xops de sanguis consagrat en l'altar.

Si les relíquies santificaven els altars, es vingué a admetre en conseqüència que donarien major venerabilitat a les esglésies, i així es col·locaren també relíquies a les parets de l'església. I després de santificar altars i temples vingueren també les relíquies a augmentar la veneració deguda a les imatges, freqüentment les

(1) Tant interessant treball el publicà el Butlletí del Centre Excursionista de Vich per aquelles dades.

escultòriques. I així en moltes imatges romàniques de la Mare de Déu, fetes en fusta, en el seient de la cadira o càtedra d'honor on figuren sentades, hi ha un espai buit que servia per recondir les relíquies.

Per ço a l'esquerra del Crist de Sant Joan obriren un reconditori per posar-hi relíquies; però allà es féu més: Si l'Eucaristia es posava als altars, es cregué que no hi havia inconvenient en posar-la al front de la imatge que representava el Salvador del món, i en el front de la imatge s'obrí una cavitat de sis centímetres de diàmetre que devia resultar el sagrari on es guardés el pa consagrat, en el qual es contenia vertaderament real i substancial el cos de Crist.

En parlar de les imatges de Sant Joan, estudia l'origen i filiació iconogràfica del conjunt d'escultura que, tot recordant la mort de Crist, constitueixen un interessantíssim monument de l'art català.

Recorda que l'any 1912 pogué veure i estudiar les Sagrades Hòsties, i deduí com a cosa indiscutible que són les mateixes de l'any 1251, puix no hi pogué haver substitució ni canvi.

Acaba recomanant contribuir a una restauració que, ensems que obra religiosa, fa obra patriòtica i artística.

Tot aquest treball va documentat per innombrables cites que demostren la vasta erudició de Mossèn Gudiol. Les felicitacions que rebé foren efusives.

En el Congrès d'Art Cristià, celebrat el 1913 a Barcelona, es llegiren dues comunicacions: l'una donava compte dels objectes d'art guardats a Sant Joan, i l'altre, titulada «Per la restauració dels nostres monuments» proposava una fórmula perquè de mica en mica es poguessin restaurar tots els monuments, començant pel nostre monestir.

A l'abril de 1914, l'arquebisbe de Tarragona, el Dr. López Pelàez, donant palesa mostra del seu intens amor a les coses de Catalunya, adreçà a la Junta de Barcelona, la següent carta redactada en la nostra llengua:

Senyors D. Eusebi Bertrand i D. Joan Alandí. president accidental i secretari, respectivament, de la Junta constituïda a Barcelona per a la restauració del Monestir de Sant Joan de les Abadesses.

Molt distingits senyors meus: Restaurar els germens de Catalunya és cercar, en les mateixes fonts de la vida, l'energia inicial i potent que Déu i els homes—aquests col·laborant amb generosa docilitat a l'obra de Déu—abundosament hi dipositaren. Per això trobo encertada, meritòria i plena d'oportunitat la tasca de zel, religiós i patriòtic ensems, enaltida i esperonada per alguns eminents Prelats, d'emprendre i esforçar-se en portar a

feliç terme la restauració d'aquells monuments famosos, que en l'avanç de la nostra Reconquesta apareixen en les diferents regions espanyoles com a fites glorioses de les noves nacionalitats, creades mercès a la influència civilitzadora del corrent de Religió, Art i Pàtria que les alenta i dona vida.

Però, en el cas present, és el germen, o siga el Monestir de Sant Joan de l.s Abadeses, de la major i més capdal importància, no tan sols per raó de son gran valor arqueològic i històric, i fins, si es vol, per la circumstància, ben remarcable, d'alçar-se en una de les més interessants valls pirenenques que foren bressol de Catalunya, sinó, i principalment, perquè, contemplat des de les altituds de la grandesa cristiana, és arxí i sagrari d'aquesta mateixa grandesa, amagada sota la infinita petitesa d'aquella Hòstia Santa, closa, mantinguda incorrupta i reservada, fa més de sis centúries, en el cap de la imatge del Crucificat que l'estotja.

No podia, en veritat, col·locar-la la singular litúrgia de l'època, o tal volta el pietós enginy d'ocultar-la, posant-la a cobert de profanacions de heretges, en lloc de significació més fonament teològica que en la pròpia testa del Salvador del món, qui ideà el gran Misteri; en la recambra, per dir-ho així, d'on eixí l'obra meravellosa del poder de Déu, i en l'oficina de l'enteniment del Verb, en quant home, al servei de l'amor sens fronteres de son Cor Santíssim.

I el Sagrament, senyors, el Santíssim Sagrament, s'hi trobaria bé en l'insòlit i per demés original tabernacle, puix podia sortir-ne com surt dels altres tabernacles quan s'hi deixa més del temps degut, que les espècies, naturalment, acaben corrompent-se... I les espècies eucarístiques de Sant Joan no es corrompen fa prop de set centúries, triomfant el prodigi de l'acció contrària dels elements, convidant perennement els cecs d'esperit a creure, afermant en la fe llibertadora els creients, escalfant els cors, els cors gebrats o senzillament freds.

Se'ns ocorre una idea. Per què els nens a qui la santedat de Pius X ha obert inspiradament el Sagrari, els nens de Catalunya, almenys, no han de conèixer com allà, arran del Pireneu altívol, en el corfí de la província eclesiàstica tarragonina i en territori de la insigne Seu ausetana, hi ha un Monestir, i en ell, entremig d'un notabilíssim grup escultòric, un Crist, una efígie de Crist, en el front del qual des de segles fa estada una mateixa Sagrada Hòstia? No es podria portar-los en alguna ocasió a veure-la, admirar-la i adorar-la en peregrinació devota des de tots els indrets de la terra catalana?

La lliçó, potser, fóra profitosa. Apendrien a tenir en major estima i veneració la Sagrada Hòstia, alabada sial, i es disposarien a que en llurs llavis no es posés la blasfèmia immunda i degenerada, com veiem posar-se desgraciadament amb dolorosa freqüència. Fóra obra de purificació de llenguatge, perquè abans ho fóra de cors; obra, en fi, de sà i ben entès patriotisme.

Que puguin, senyors, veure promte restaurat totalment un edifici de celebritat tan merecuda com el que vostès s'han emprès de reintegrar a la vida; i que no parí aquí la cosa, sinó que després d'ell, o paral·lelament a ell, si fos possible, i sempre que no reporti danys a reconstruccions socials i religioses de caràcter més urgent i necessari, s'escometi, p-r qui es senti amb forces, la restauració d'altres monuments de la nostra història, que demanen redreçar-se a clams, clams per ara no recollits o no traduïts en obra sens dubte per falta d'ambient, suficientment enrarit en el sentit de la propaganda activa, o millor, tal vegada, per manca de cabals, fins assolir el bell ideal d'una restauració plena i perfecta, integral i conciençada del mateixos, en glòria de Déu i dignificació de Catalunya.

Els beneix de cor a vostès i als altres companys de Junta,

Tarragona, 5 d'abril de 1914.

ANTOLÍ, Arquebisbe.

Després d'aquesta carta bé cal tancar aquest historial de propaganda, perquè es faria interminable. Amb tot, però, no podem pas deixar d'esmentar les conferències que el referit arquitecte senyor Martorell donà en diferents societats de Barcelona per tal de difondre entusiasme per la nostra obra. Ens cal recordar els formosos articles que el distingit arquitecte En Bonaventura Bassegoda publicà en «La Vanguardia» de Barcelona els dies 20 d'octubre i 2 de novembre de 1911, en els quals després d'historiar el monestir, en féu una descripció arquitectònica, detallant-ne les coses més notables i inventariant els més preuats tresors. Articles aixímateix notables escrigueren en aquells temps els germans senyors Lluís i Joaquim Folch i Torres, en el «Diario de Barcelona» i «La Veu de Catalunya», respectivament, ponderant la importància i la necessitat de la restauració reclamada ensems per la Religió, l'Art i la Pàtria.

Ens dol també no poder continuar la conversa tinguda amb monsieur Robert de Lasteyrie, de París, arqueòleg de fama mundial, per a demostrar que el cas de l'església de Sant Joan és únic al món, segons afirmà rodonament. Com així ens dol, perquè ja és impossible, posar ací un índex de tots els periòdics i revistes que han parlat de l'església de Sant Joan, principalment les il·lustrades d'aquí i de Madrid que n'han publicat belles fotografies. Volem citar, però, perquè és de justícia, la «Il·lustració Catalana», que fou qui prengué la davantera, i el «Butlletí parroquial de Sant Joan», creat a iniciativa de l'actual Sr. Rector, Mossèn Miquel Serra, butlletí que en ses planes aplegà, per l'esdevenidor, un preuat tresor de dades i notícies. I per cloure el temps present ens és grat regraciar el distingit Dr. Lluís Carreras el llibre de devoció que publicà per a servei dels peregrins en les romeries que des de llavors s'han anat efectuant en honor i glòria del Santíssim Misteri de Sant Joan de les Abadesses.

No ens resta més, per qui vulgui encara més notícies que les ací donades, que dirigir-lo al Secretari de la Comissió Executiva, En Manuel Blanxart, resident a Sant Joan, qui té recollides la major part de les publicacions que han parlat de tan bella obra.

OBRES REALITZADES

Abans de detallar les obres que s'han realitzat a Sant Joan, bé caldrà fer una presentació erudita del temple; i, per aquesta cosa, cap treball ens sembla més a propòsit que el que publicà l'eminent arquitecte senyor Puig i Cadafalch en la *Revue de l'Art Chrétien—1914—Janvier, Février, N.º 1—*

Cl. C. E. de C.

FRONTÓ PRINCIPAL

Cl. J. Xicart

ARXIU I FRONTÓ LATERAL

Cl. C. F. de O

INTERIOR VERS UNA NAU LATERAL

Cl. J. Xicart

ARQUAIONS ROMÀNIQUES DE L'ABSIS CENTRAL

Cl. E. Vilaseca

VOLTA IRREGULAR D'UNA NAU LATERAL

Cl. J. Xirri

CREUER

Cl. E. Vilaseca

PROLONGACIÓ DE LA NAU CENTRAL

Cl. G. X. de G.

CLAUSTRE GÒTIC I CAMPANAR

París. Heus aci un extracte que, amb permís de l'autor, ens hem permès de traduir:

L'acció d'influència estrangera, a l'època romànica, és rara a la nostra terra, quant a importació de formes completes; però és intensa quant a acció lenta, continua, impersonal. Les formes artístiques envaeixen primer els països propers, i s'estenen després a regions més llunyanes. Així es formà a Catalunya, en el segle xi, un tipus d'edifici religiós popular: Una basílica de tres naus amb petites naus laterals, generalment coberta amb volta de mig punt, reforçada per arcs doblers sostinguts per pilars cruciformes, recoberta per teulades a dos vessants, i decorada exteriorment pels elements geomètrics que des d'antics temps es troben definitivament formats en les basíliques de Ràvena i que els arqueòlegs anomenen bandes i arquacions lombardes. Aquesta església i les seves més simplificades derivacions naturals, en forma de creu, poblen el nostre país a quiscun dels vessants pireneus.

Aquesta forma es perpetua durant la renaixença romànica del segle xii. Es el mateix edifici, però amb un aparell de pedres ben tallades; és la mateixa estructura, però ja decorada, encara que sobriament, per les fantasies dels escultors.

Es fàcil d'assenyalar les excepcions d'aquesta tradicional escola, i enumerar els edificis, construïts per estrangers, que indiquen els punts culminants de la penetració lenta i contínua de les formes estrangeres.

Així, en el temple de Sant Joan, apareix el conflicte dels vells mètodes catalans amb la disposició francesa freqüent en les obres dels monjos benets. En el segle xii, quan les relacions entre França i Catalunya eren incessants, un sistema de plan corrent a França, era anormal a Catalunya, fins al punt que els mestres d'obres del país no el pogueren realitzar completament.

Catalunya llavors estava en relacions amb Itàlia, d'on vingueren els esplendors de la civilització oriental i les obres modestes dels mestres lombards; amb França, d'on s'importà la cultura del Lienguadoc i Provença amb llurs tradicions romanes, i amb Espanya, que portà el reflex de la cultura moresca i l'antiga, rejuvenida, civilització del migjorn.

A l'època medieval, les nostres relacions religioses, polítiques i econòmiques amb França eren intenses (1) I, no obstant, les nostres obres arquitectòniques serven quasi sempre la simplicitat de les primitives basíliques italianes. A Sant Joan, però, es trencà la tradició.

L'actual església en reemplaça una del segle xi, com aquesta n'havia reemplaçat una de més antiga. El 875, Guifre i sa muller fundaren a Sant Joan un monestir de dones, en el qual deixaren sa filla, que en fou la primera Abadessa. El 1017, canonges de l'Ordre d'Aquisgrà reemplaçaren les dones. El 1083, fou anexionat a Sant Victor de Marsella. El 1114, els monjos francesos són substituïts per canonges agustinians. El 1150, s'hi estableix l'actual església.

Totes les seves característiques pertanyen a l'art del segle xii. El primer arquitecte, que per la qualitat de l'obra, devia ser ben poc hàbil, volgué construir una església d'una gran nau, amb un presbiteri voltat d'un deam-

(1) Fent gala d'una erudició vastíssima, l'autor prova documentalment tals relacions, amb la dependència dels nostres Bisbes al Metropolità de Narbona, quan els Pireneus no eren una frontera; amb les donacions que els nostres prínceps i senyors feien a les esglésies del Migdia de França i les que feien els senyors d'allà als monestirs d'ací; amb l'anexionament dels monestirs catalans a les Abadies de la Grassa i Sant Victor de Marsella; amb l'intercanvi de deixebles, documents i visites dels Bisbes, que acudien a la consagració d'esglésies; amb el mirament que els nostres Abats tenien als emperadors, considerats com origen del dret i autoritat sagrada i eterna; amb l'influència, encara que discutida, dels frares del Cluny, per bé que ja és del segle x el primer document que tenim, un llegat del comte de Cerdanya..., etc.

bulatori. Obeí, per tant, a un plan llavors comú a quasi tota la França. En canvi, a Espanya, per a trobar aital disposició, s'ha d'anar a Sant-Jaume de Compostela; perquè a Catalunya les esglésies dels segles xi i xii presenten els absis en el prolongament de les naus, o bé els absis s'obren en el creuer, o bé les absidioles són disposades en forma de trèbol, o en creu, al volt d'un rectangle cobert d'una cúpula o volta d'aresta.

Uns anys després d'acabada l'església de Sant Joan en la disposició dita, un terratremol tirà a terra la girola, i la gent del país, avesada a construir segons els mètodes catalans, la referen a son albir o com pogueren. Resultà la disposició actual de voltes de mig punt que prolonguen la nau, penetrant dins l'absis, i formen, amb les antigues columnes que sostenien la volta primitiva, un lligat curiós quasi inexplicable.

Es difícil de comprendre la disposició actual de l'església, amb el seu plan en forma de creuer i l'ample creuer en el qual s'obre el presbiteri. La nau i creuer són coberts amb voltes de mig puut, més altes en la nau que en el creuer per evitar penetracions. Aiximateix la nau es prolonga per dins el presbiteri, flanquejat de colaterals, les voltes de les quals, de quart de cercle, recolzen en els murs poligonats de la capçalera, tot originant estranys traçats d'intersecció.

Això demostra que no era aquest el plan primitiu. D'una part, subsisteixen encara les columnes que suportarien els arcs doblers del deambulatori; d'altra part, el reconstructor no sabé resoldre el travat de la coberta del presbiteri amb la del del creuer, ocasionant desnivells mal disposats en país de neu. El presbiteri primitivament era semicircular, i s'hi obrien tres absidioles interiorment decorades per arquacions. L'absidiola central, dedicada a la Verge, és substituïda avui per la capella començada el 1619. Aquesta absidiola està separada de les altres per dues finestretes molt decorades en comparació amb l'austeritat general de l'obra.

L'exterior d'aquest temple és de pedra margosa, molt deteriorada pel temps. Les cornises són sostingudes per arquacions en les façanes i per carteletes en els murs laterals. Hi ha tres portes d'entrada: l'una a la nau i les altres als braços del creuer; aquestes servien en temps antics, l'una per als homes i l'altra per a les dones. Sengles claustres precedien les portes del creuer: l'un, la construcció del qual fou ordenada el 1445, és subsistent encara, i l'altre, situat a l'extrem del braç de migjorn i dedicat a Sant Mateu, fou destruït el 1620.

Heus ací, doncs, un exemple que ens demostra que la influència artística de França no havia penetrat pas gaire a Catalunya: un monument, construït per un estranger, que s'enruna a poc d'acabat d'enllestir, i la gent del país que no poden retornar-li la forma primera, perquè s'escapava dels mètodes tradicionals de la regió.

El precedent estudi demostra plenament la importància artística del temple de Sant Joan de les Abadesses, que manifesta un cas únic en la història de l'art, per efecte d'una superposició de plans, que, amb tot, formen un interessant conjunt. S'ha dit en l'història de propaganda que aqueix temple era també un monument de la pàtria, perquè fou erigit quan reconquerí la independència perduda a mans dels alarbs. I cal també ací repetir que aquest sant temple és un temple sant en quant fa de sagrari al Santíssim Misteri, meravella de la Providència, aquest prodigi eucarístic, puix les espècies sacramentals s'acostumen a renovar set-

manalment, mentres que la Forma incorrupta de Sant Joan—deia el malaguanyat canonje Baranera—no s'ha hagut de renovar ja fa una setmana de segles; per això el bisbe Laguarda exclamava que era la suprema Joia de Catalunya.

Però el cas és que el temple estigué a punt d'enfonsar-se per mor, com s'ha dit, de les humitats que penetraven per les voltes i pel pes que aquestes sostenien d'ençà que havien fortificat el temple a tall de fortalesa. I el cas és, a mes, que tot el temple era un testimoni eloqüent dels nostres segles de decadència; les parets de pedra picada totes eren emblanquinades; uns grans buits practicats en els murs hostatjaven altars del més lleig barroquisme; retaules de mal gust amagaven arquacions romàniques que han resultat ser un bell tresor, i una colla de construccions adossades, han desfigurat i desfiguren encara la bella proporció de conjunt exterior de l'església.

Era, doncs, d'una necessitat imperiosa, reclamada per la religió la pàtria i l'art, la restauració de tan important temple. I es començà pel primer: salvaguardar la suprema Joia de Catalunya que estava talment a mans dels infidels. Cert que la clau del pany d'on aquella s'hostatja, era guardada en una caixeta tancada a son torn per tres panys, les claus dels quals eren guardades, una cada ú, pel Rector, Alcalde i un contribuent de la vila o un beneficiat de l'església, i es necessitava, per tant, la presència dels tres el dia que s'havia d'obrir el sagrari del Santíssim Misteri, situat com s'ha dit, en el front d'un Sant Crist; però el cert és que aquesta imatge estava, per més miracle encara, a l'abast de qualsevol impiadós que hagués volgut, no ja profanar, sinó destruir el meravellós prodigi. Ningú mai no hi havia parat ment; i hom no va adonar-se'n fins que un lladregot, pujant pel retaule de l'altar, desembaraçà per dos cops la bacina posada als peus de l'esmentada imatge.

Aquesta imatge rodejada d'altres que representen el Davallament de la Creu, està situada en un gran nínxol que s'obre damunt l'altar del Santíssim Misteri, que ocupa l'absis central. Doncs bé; les obres del temple començaren tancant aquest nínxol per mitjà d'una espessa porta-reixa de ferre, més sòlida que artística, per raó del seu ofici i a més perquè és una porta que s'obre quan es celebren funcions en honor del Santíssim Misteri.

I tot seguit, sota la direcció del Sr. Puig i Cadafalch, s'anà per les obres de la restauració. Començaren aquestes derruint les construccions de fortificació, edificades damunt les voltes de l'església. En fer l'operació semblava increïble que les voltes haguessen

pogut resistir pes tan enorme. Un cop alleugerides, foren rejustades i abeurades amb ciment, i es construí a sobre, damunt carrerons de maó, una solera de doble gruix, damunt la qual hom bastí a consciència les teulades. Els materials i treball emprats, foren de molt cost, però donà solidesa a l'edifici per molts anys.

En arranjar les voltes, naturalment, s'hagué d'arranjar el coronament de murs i frontons, però manca encara el frontó principal per estar supeditat a altres obres d'alguna importància, i que valen molts diners, quantitat que d'un cop no s'ha pogut encara reunir.

Força difícil ha estat aquest coronament de murs i frontons. Quan no es pogueren seguir les indicacions de les pròpies pedres que es lliuraren de la construcció fortificada, s'hagueren de fer grans estudis i establir comparances amb altres edificis de l'època, i fins alguna vegada ha calgut endevinar la solució o recórrer a la més pràctica. I és que l'arquitecte o mestre d'obres d'aquest edifici, es veu que, en prendre les mides, no li venia d'un pam. Així, per exemple, la mitja canya que corona el mur esquerre del creuer, remata per sota del frontó, i contrariament la que corona el mur dret, corona també el frontó; resulta d'això que l'un frontó té dues filades de dents d'engranatge i l'altra en té tres. Com altra exemple tenim també que els arquets cecs d'un i altra frontó són diferent.

Els murs escapçats pels anteriors afegits, han estat rematats com els altres per cornises recolzades en menudes carteles, i els esmentats frontons del creuer, per arquets cecs, filades entre dents d'engranatge i llosa voladora. El frontó interior que tanca la nau central allà on aquesta es prolonga més baixa, no té arquets cecs; la finestra que s'obria sota del vèrtex, fou substituïda per una O, o ull de bou, solució exteriorment indicadíssima, encara que per dins, per la gran alçària de la nau, sembla que la O resulta quelcom petita.

De les quatre absidioles, tres s'han tingut de remuntar de cap i de nou per raó del seu estat deplorable, i l'altra, malgrat la solidesa, apar ben bé que caigui.

Tot el més que s'ha fet en les parets exteriors que tenen arranjat el coronament, ha estat substituir les pedres massa menjades, els buits de les quals, com recipients d'humitat, podien perjudicar les dels voltants.

L'arxiu, obra del segle XVIII que lliga força amb l'estil del monestir, constava de dos pisos, i se li en llevà un, que per cert ja era de construcció més posterior i enlletgia el conjunt. Sense aquest pis hom pot veure el coronament del mur del creuer. Quant

a l'interior de l'arxiu, s'empostissà amb fusta de melis, s'adobaren els armaris vells i se'n construïren dos de nous, a més d'una vitrina on són guardats i exposats els objectes arqueològics de més vàlua que posseeix el monestir.

Finalment s'escapçà una mica el mur d'eixamplament de l'absis central, per tal de deixar al descobert el finestral de l'antic mur que uneix el propi absis amb els absis interiors, i tothom pogués fer-se càrrec de la seva magnificència en contrast amb la senzillesa dels altres finestrals que es coneixien del monestir. El finestral està compost de 7 elements, per bé que ara, mercès al transcurs del temps, s'han esborrat els ornaments esculpits, i han desaparegut les columnes que l'enquadraven.

No s'ha pogut restaurar res més en la part exterior del monestir, per la mateixa raó que s'ha dit del frontó principal, perquè qual-sevulla cosa que s'emprenqui porta aparellades una colla de problemes, les solucions dels quals han de costar un dineral. Així el campanar, perquè està edificat sense fonaments; l'absis central, perquè l'interior de la construcció afegida és un cambril d'estil barroc esplèndid que no pot desaparèixer, i la reconstrucció de les torres, perquè si bé en principi hom creia que no servien més que per a pujar a les teulades, s'ha deduït per la posició d'una columna trobada, de la qual arrenquen uns arcs per banda, que en sa part superior o sota de son acabament hi havia una galeria, des de la qual es beneïa el terme, segons ja va escriure, equivocant solament la posició, l'insigne historiador Mossèn Parassols.

La restauració interior del temple es començà per arrencar els retaules, per cert de mal gust, que amagaven les arquacions romàniques que circumden els absis exteriors. Malhauradament les impostes de les arquacions apareixen trencades a cops de punxó i martell, però resten alguns capitells esplèndids, i el bell conjunt, que és agradabilíssim. Més posteriorment, a iniciativa de l'actual Sr. Arxiprest en un d'aquests absis, el de l'esquerra del monestir, s'hi habilità la pica baptismal i alguns dels capitells esborrats foren substituïts per uns de nous, alusius al sagrament del baptisme.

També es canvià tot seguit, puix desentonava, el sagrari d'estil barroc situat al peu de l'altar major, d'estil gairebé florit. Quin mal gust tingueren els qui, per seguir les exigències de la moda, trencaren la uniformitat d'una joia com el retaule de l'altar major! I sort que l'antic sagrari, ara novament col·locat, l'havien arreconat en una dependència de la sagristia.

Totes les parets i una petita part de les voltes són de pedra picada, i, no obstant, tot el temple era emblanquinat. L'operació de neteja començà per l'ala esquerra del creuer, bo i repicant la pedra i rejuntant-la novament. La part de volta, que no és de pedra picada, era d'una pedra tosca tota corcada i malmesa, que ha estat substituïda per ciment, al qual ha donat el to de pedra una capa de calç hidràulica.

Dos grans buits es practicaren, el segle XVIII, en la testà d'aquest frontó, per erigir els altars dedicats a la Mare de Déu del Creuer i a les Ànimes. Els altars, que tampoc no tenien cap importància artística, foren traslladats i els buits degudament omplerts.

Aixímateix fou tret l'altar dedicat a Sant Antoni situat en el mateix portal d'entrada de la torre d'aquesta banda, portal que havien trencat i eixamplat bàrbarament; per la qual cosa ha calgut reconstruir-lo; i s'ha pogut fer fidelment, gràcies a haver-se salvat del trencament un tros de cornisa i a haver pogut seguir les filades de pedra, que han servit d'orientació.

S'han reconstruït també les arestes dels pilars (en mal hora axamfranats, perquè han de ser quadrangulars) que sostenen l'arrencament de la volta de la prolongació de la nau central.

Enllestida l'ala esquerra del creuer, el conjunt de la qual presenta ara un aspecte majestuós, es procedí a la restauració de la nau lateral corresponent a aquesta ala del creuer. De primer, es desemblanquinà, i es descobrí que l'arc d'entrada de la volta està format per una pedra blavenca que contrasta amb la color de l'altra pedra de l'edifici. També contrasten amb aquesta pedra, per raó del tamany, unes filades formades com d'adoquins que apareixen en els murs corresponents a les caixes de les torres i que hom diria pertanyents a l'onzena centúria.

Després es tirà a terra una paret de mamposteria que recobria el mur corresponent a la caixa de la torre, mur de pedra picada que fou repicat i rejuntat novament. La neteja féu que es mostrés amb tota esveltesa una altíssima columna, surmontada per un capitell de grosses dimensions. La columna recolza en el sòcol del mur i arriba fins a l'arrencament de l'arc de l'absis interior; de manera que aquesta columna està situada a frec de l'absis, com si hagués pertangut a un arc sobreposat, d'adornament; però és una de les columnes on recolzava la antiga girola.

La volta d'aquesta nau s'arranjà de la mateixa manera que la del creuer. També es tingué de tirar a terra la paret que recobria el mur que tanca la nau i es el que uneix l'absis central amb

l'interior. En aquesta operació començaren les més agradoses sorpreses.

Fou la primera, el trobar, talment com si haguessin emmarcat el propi mur, el jaç de dues columnes, iguals del tot a la que acabem d'esmentar. La troballa confirmà el judici, fet a priori per més mèrit encara, de l'arquitecte Sr. Puig i Cadafalch. Ara no costa gaire endevinar i comprendre que aquestes columnes, juntament amb les que circumdaven el presbiteri, sostenien aquella girola, esfondrada per un terratrèmol, que els naturals del país no saberen refer, i, en conseqüència acabaren la reconstrucció en la forma estranya actual.

Altra sorpresa fou trobar que el finestral que per fora està compost per 7 elements, segons hem dit, interiorment ve enquadrat per quatre airoses columnes, dues per banda, coronades per formosos capitells. A més, dos restes de cornises indiquen que l'una adornava el conjunt del finestral i l'altra corria el mur de l'un a l'altre absis.

Es aquesta cornisa la que provocà la més gran sorpresa. Es comprengué que aquesta cornisa tombava per l'aresta del mur i penetrava dins l'absis central. Això portà la idea de llevar les decoracions que adornaven des del segle XVIII l'interior de l'Absis. Eren decoracions de guix, atlants i daurades motlures, que servien de marc a unes teles pintades, força interessants, que representen escenes bíbliques; teles, dit sia de pas, que es conservaran com bella obra d'art que són. Fora ja les decoracions, aparegué encara una gruixuda paret de mamposteria que calgué enderrocar de mica en mica i amb gran compte per si es trobaven fragments d'arquacions iguals a les de les absidioles. I fou el cas que per comptes de fragments, aparegueren a cada costat d'absis no sols dues arquacions iguals a les de les absidioles anteriors, sinó que llurs impostes servien de basament a unes arquacions superiors, més esveltes que les inferiors, que formaven una segona galeria, en el centre de la qual s'obren airosos finestrals, ara tapiats. Davant de tan formosa troballa, quant i quant no dol veure que s'han perdut irremissiblement l'arquació i finestral corresponent al centre de l'absis, del tot destruït des de la seva prolongació! Quin conjunt no devia formar aquest absis quan s'hi havia erigit, dedicat a Santa Maria, un superb altar gòtic d'alabastre, algun pinacle del qual es pot veure encara a l'arxiu!

Tant de bó que ara es trobés una solució, mitjançant la qual, respectant i lligant els vells i els nous elements de tot l'absis, es

pogués formar un conjunt tot harmònic. Però la cosa és tan difícil i per altra part tan costosa, que actualment tot ha de restar com està. S'ha d'esperar el Mecenas que ho pugui aconseguir.

Mentrestant s'ha continuat la restauració, netejant i pulint l'altra nau lateral i l'altra ala del creuer, seguint el mateix mètode seguit en la nau i ala del creuer de l'esquerra: reomplir els xamfrans dels pilars que han d'ésser quadrangulars, repicant i rejunyant la pedra de les parets, substituint per ciment la pedra tosca de la volta, retirant els altars erigits en uns buits que s'han tornat a omplir, i refent el portal de la torre dreta del nostre temple.

Actualment, a iniciativa del Sr. Rector-Arxioprest, s'erigeix en l'absidiola interior dreta, per substituir el que hi havia, un altar de factura romànica, per tal que s'avingui amb les arquacions antigues del propi absis.

Resta dir que tots els altars retirats s'han aixecat novament per record en el claustre gòtic.

Veus ací explicades a grans trets les obres realitzades fins el dia 8 de maig de 1925 en el temple de l'ex-monestir de Sant Joan de les Abadesses. Pels desigs que es tenien, tot plegat és ben poca cosa; però esguardant-ho pel cantó dels cabals invertits en relació amb la feina feta, es pot dir que és quelcom extraordinari. La feina feta representa el doble dels cabals invertits. I això es deu a la direcció del president de la Comissió executiva, a l'actual senyor Rector i particularment a tots els obrers que hi han intervingut, que han treballat amb un zel i una fe tan extraordinaris, que bé caldria que llurs noms, en paga de l'esforç, constin en un lloc o altre de l'edifici. Aixímateix, hi han de constar tots els noms de les persones que amb llurs almoines han donat ocasió de fer el que resta relatat.

JOAN DANÉS I VERNEDAS

(*Continuarà*)

ESTANY DE BOURGET

Cls. J. Pons

PRALOGNAN (VANOISE)

PUNTA I GELERA DE LA RECHASSE DES DEL REFUGI FÈLIX FAURE

Cl. J. PONS

DENT PARRACHÉE DES DEL DÔME DE CHASSEFORÊT

PUNTA DE L'ECHELLE I GELERA DE LA MASSE

Olg. J. Pons

OBSERVATORI I DÔME DE L'ARPONT DES DEL COLL DE CHAVIÈRE

COLL DE CHAVIÈRE DES DE L'ESTANY FARTIE

Cls. J. PONS

PANORAMA DES DE L'ESTANY FARTIE

Pel massís de la Vanoise

Ascensió al Dôme de Chasseforêt (3.587 m.)

QUAN el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA ens confià l'honrosa comanda de representar-lo en el Congrés que, amb motiu del cinquantenari de la seva fundació, celebrava el *Club Alpin Français* a Aix-les-Bains, unànimement convinguérem tots els que formàvem la delegació, que érem els amics Josep Pons, Pere Arch i el que sotscriu, inscriure'ns en el grup de congressistes que sota el pompós títol d'*alpinistes exercés* devia recórrer durant tres dies el massís de La Vanoise.

Realment, l'apellatiu era per desencoratjar qualsevol, i més nosaltres que si havíem recorregut força els Pireneus, coneixíem tan sols els Alps per les postals il·lustrades, i, per tant, ens semblava que el mot d'*alpinistes* (i encara de més a més *exercés*) ens venia sobrerament gran.

Malgrat tot, era necessari fer quedar bé la nostra entitat, no solament en els banquetes i festes, sinó també en el terreny de prova, o sigui, a la muntanya, i això acabà de decidir-nos a prendre tal determinació.

Passem per alt les excursions que en els confortables cars del P. L. M. realitzàrem els primers dies del Congrés per la bella terra savoiana; la inoblidable travessia del llac del Bourget de 15 qms. de llarg per 8 d'ample en el seu punt màxim, amb la visita a l'abadia d'Hautecombe on reposen quaranta tres prínceps de la casa de Savoia; el passeig a La Chambolte, punt que domina tota l'extensió del llac amb la serralada de l'Épine a l'altra banda, de la que sobresurt la Dent du Chat; ometem l'excursió al Mont-Revard i la visita a Chambéry; però sigui'ns permès, abans de començar la ressenya de l'excursió alpina, de dir alguns mots de Aix-les-Bains, punt de nostra sortida i de la Savoia, com ha dit algun autor.

La vila d'Aix és molt antiga i existia ja en el segle II; era anomenada pels romans *Aquæ Gratianæ*. Incendiada pels bàrbars en el segle III, fou reconstruïda més tard, i es desenrotllà malgrat passar-hi els burgondes, els vàndals, els huns, els francs, els sarraïns. En

el segle XI i durant molt de temps, lluitaren per la seva possessió els comtes de Genevois i els de Savoia, fins que per tractat del 1203 fou donada a Aimé, comte de Genevois. Però, el 1332, Aix quedava definitivament per la casa de Savoia, que en féu una baronia, i el 1575, un marquesat. En incorporar-se, l'any 1860, la Savoia a França, Aix esdevingué una de les més importants estacions terminals amb luxosos hotels, casinos i establiments elegants.

Enjoien la vila alegres jardins. A remarcar, en el centre d'un d'ells, un interessant arc romà, restes d'un monument funerari que es prengué, durant temps, per un arc de triomf.

Aquesta hermosa vila, aixecada en suau pendent, a les vores del llac del Bourget, fou el nostre punt de sortida per l'excursió que emprenguérem sota la direcció del comissari M. Pierre Noailles.

25 juny 1924.—De bon matí ens reuníem a l'estació d'Aix un grup de nou alpinistes, entre ells els tres catalans del CENTRE i dues senyores, una jove francesa i una suïsa que (perdó!), si no era ja jove demostrà, en el curs de l'excursió, tenir un tremp de vertadera muntanyenca que bé voldrien per a ells molts homes de les nostres latituds. Més tard, la caravana s'augmentà, i arribàrem a ésser onze els que la componíem.

Sortírem, doncs, d'Aix en tren, cap a Moûkiers, antiga capital de Darentàsia i pàtria d'Innocenci V. Moûtiers està situat a l'aiguabarreig de l'Isère i del Doron. La vall s'estreny considerablement abans d'arribar-hi; sols el riu pot escolar-s'hi i el tren ha de travessar l'obstacle per una foradada,

No ens resta temps per visitar la vila, que posseeix una catedral remarcable, car ja un autocar ens espera a l'arribada per conduir-nos fins a Pralognan.

La carretera, que segueix el curs del Doron, ens mena de primer a Salins, establiment de bany d'aigües salines, a un parell de quilòmetres del punt de partida. A uns quatre quilòmetres més amunt es troba una altra estació balneària, Brides-les-Bains, amb un establiment molt més elegant. Sembla que són aigües que curen malalties de gent rica: neurastènies, anèmies, *surmenages*... i no cal dir que la clientela no és alpinista. Fins aquí es pot també venir en tramvia elèctric que segueix la mateixa carretera.

Deixem Brides enrera, i al cap d'una estona apareix la testa ardida d'un cim nevat. És la primera neu *alpina* que veiem, i la

mirada no s'aparta d'aquella direcció, com volent comprovar si els Alps reals seran o no superiors als Alps de les nostres il·lusions. Consultats els mapes, s'acorda, per majoria, que aquell pic deu ésser el Grand Bec (3403 m.).

L'auto no tarda a arribar a La Perrière i, després de travessar el Doron, al poble de Bozel, d'entre les cases del qual s'aixeca un curiós campanar de llauna rovellada i forma ben original. Anotem el nom de la muntanya d'enfront del poble que és la Dent de Villard.

Poc més amunt de Bozel hi ha l'aiguabarreig del Doron de Chamvière amb el Doron de Champagny a l'indret de Villard-Goîtreux, poble trist arreberat als darrers contraforts de l'Aiguille Noire.

És el primer, d'ambdós Dorons, el que nosaltres hem de seguir encara uns 12 kms. fins a arribar a Pralognan.

Travessem el Doron de Champagny, i el camí puja fortament. Amb fermes ziga-zagues travessa la Forêt Noire, i no triguem a atényer Planay. Seguim encara una bella estona el marge dret del riu, i després, per l'esquerre, s'emprèn una nova pujada per entremig d'un formós bosc d'avets, fins que, per fi, el camí planeja i s'obra davant nostre la vall de Pralognan, al peu de les immenses geleres de La Vanoise. La impressió és ben remarcable; el panorama val ell sol el viatge.

El poble, per bé que conegut amb dit nom, s'anomena Plan; la municipalitat de Pralognan ofereix la particularitat que cap dels petits pobles que la componen pren el nom del municipi.

S'estén el poble a banda i banda del Doron, i està situat gairebé al mig de la part muntanyosa de la Savoia que al N. està limitada per la vall pobra de la Tarentaise, i al S. per la fèrtil i rica de la Maurienne.

En altre temps s'explotaven a Pralognan mines d'antracita, marbre verd i coure. Avui la principal riquesa és el bestiar. Demà, gosariem a dir que serà el turisme.

Pralognan és un centre magnífic per l'alpinisme. Dos camins hi passen que afavoreixen l'excursionista. És l'un el que, 'tot travessant el coll de la Vanoise, serveix per comunicar la Maurienne amb Moûtiers, l'altre, el que uneix Pralognan amb Modane pel coll de Chavière. Dos refugis ha bastit el «C. A. F.» en els llocs més a propòsit per facilitar gran nombre d'ascensions: el de «Félix Faure», batejat amb el nom de l'il·lustre President per haver-hi sojornat, s'aixeca al coll de la Vanoise i el de «Péclet-Polset» no lluny del coll de Chavière. D'ambdós parlarem més endavant.

Després de dinar ens reunim amb els guies i *porteurs*. És el nostre guia en cap, August Aimiez que fa de bon recomenar per la seva seguretat i bonhomia.

A dos quarts de tres sortim del poble per un camí en direcció E. que puja bastant depressa. La pujada sota els raigs solars, es fa fatigosa, però al cap de mitja hora entrem ja al bosc i la marxa esdevé menys penible.

Un poc més amunt trobem el petit poble de Fontanette, que el camí travessa. La pujada és constant. En sortir de la zona de boscos les boires van baixant, i ens priven de veure les muntanyes que clouen la vall per on ens remuntem.

A la nostra dreta salta el riu de la Glière, i a l'altra banda del riu s'aboquen dos finals de gelera que s'escolen entre l'Arcellin i el Roc du Dard.

Més enlaire, en els xalats de la Glière, una nombrosa vacada pasturava; a l'hora que hi passàvem, els pastors munyien les bèsties, i trobem ben curiós el seient d'un sol peu (com un gros bolet) que, lligat per la cintura, transporten amb ells mateixos en anar d'una vaca a l'altra, la qual cosa els facilita fer el treball asseguts.

Travessat aquest pla torna el camí a redreçar-se. Lentament l'anem guanyant tot recollint mantes flors alpines per l'herbari d'un intelligent col·leccionador de casa nostra.

Al capdamunt d'aquest nou graó es troba un llac, millor dit, una resta de llac, car avui no pot ja prendre tal nom, on encara hi ha, però, fang i neu i aigua. Segons la carta que posseïm és el llac de les Vaches (2.323 m.), per bé que en altres fonts consultades el trobem indicat amb un nom diferent.

Contornegem per la dreta aquest estany, que es troba al peu de l'Aiguille de la Vanoise, i una vegada a l'altre cap s'emprèn una nova pujada que porta ja fins ben a la vora del coll de la Vanoise.

La boira, descorrent-se a intervals, podem contemplar ara la Grande Casse (3.861 m.), la gelera de la qual cau de dalt de tot fins a l'imponent morèn que s'amuntega al peu de la muntanya.

Sota nostre s'estén el llac Long (2.520 m.), encara glaçat, i seguint el camí obert en la neu, arribem als pocs minuts al refugi Fèlix Faure (2.515 m.).

Aquest refugi, amb *hotellerie* instal·lada els mesos d'estiu, està situat al mateix coll de la Vanoise. Per la part S. els vessants poc inclinats de la Pointe Réchasse, escalonen llurs geleres i congestes, mentre que pel NE. s'aixeca valenta la Grande Casse. Una extensa depressió a l'enfront, vers llevant, permet de veure les terres de la

Maurienne, i sols el Roc du Col i el Roc Noir rompen amb llur silueta la línia de baixes muntanyes. Més al N. les agulles de la Glière ens fan pensar en un Pedra Forca alpi.

El temps, bon xic boirós, no ens assegura una jornada esplèndida per l'endemà; amb tot, es sopa amb força animació i humor, i ens retirem, ben d'hora, a descansar, car el fred ens venç i, a més, hem de matinejar de valent.

26 juny.—*Réveil* general a la una de la matinada (hora legal) o sigui mitja nit, comptant com els pagesos tant d'aquí com d'allà. Disciplinats, ens llevem; però pel nostre fur intern trobem l'hora quelcom exagerada; al vespre podem constatar que les excursions per muntanya mai no es comencen prou aviat.

Sortim del refugi a les dues, i a la claror acostumada dels fanallets. Els temps ha millorat. Resta algun petit núvol sense importància.

Travessem el coll per la seva amplada i ben aviat pugem de ferm, silenciosos, l'un darrera l'altre, com cuca-de-llum de proporcions monstruoses. No tardem a trobar congestes, cada vegada més extenses, i a les primeres clarors de l'albada, el guia en cap s'atura, i es procedeix a formar les diferents cordades. La nostra la componem: un guia, Mme. Margot, presidenta d'una secció del «Club Suisse de Femmes Alpinistes», el qui sotscriu, N'Arch i En Pons, qui, per la seva altitud sobre el nivell del mar, mereix la confiança d'ocupar el lloc de *porteur*.

I entrem, pel punt dit de la Réchasse, a les geleres de la Vanoise, d'una extensió de més de 12 qms. horitzontalment, que se'ns mostren llises, ben llises, amb poques esquerdes, com un camp immens, magnífic per a esquís.

Sense incidents anem fent via. La gelera de la Réchasse s'acaba i segueix la de l'Arcellin. Es fa de dia i totes les muntanyes, les llunyanes i les d'aprop, prenen relleu i vida; la llum difusa de l'alba que els donava una certa uniformitat de to, ha desaparegut. A la nostra dreta, una profunda vall ens en espera; els cims de la Grande Casse i de les agulles de la Glière semblen voler perforar l'espai.

La sortida del sol, per entre núvols, ho tenyeix tot de rosa. Els punts negres d'una cordada que segueix a distància, vistos a contrallum, donen un escaient contrast al color suau que domina.

En finir la gelera de l'Arcellin, descendim ràpidament una cinquantena de metres per entrar a la de Chasseforêt. El Dôme del

mateix nom s'alça, ventrut i arrodonit, al davant nostre: és una muntanya obesa.

Indubtablement l'excursió és fàcil,ensem nosaltres, un Aneto llarg, però el descens ens va fer canviar d'opinió d'una manera absoluta.

La neu va estovant-se i la marxa per un pendent no molt fort, però que es deixa sentir, va distanciant les cordades. Així, i sense haver-nos-ho proposat, podem descansar una bella estona, sols, al cim (3.587 m.) quan a dos quarts de dotze hi arribem.

El panorama és per embadalir un alpinista. Hom pot passar llista a tots els cims d'una certa reputació. El guia assenyala al N. agulles de la Glière, Grande Casse, Mont-Pourri: en termes més llunyans: Mont-Blanc, Agulla Verda, Grandes Jorasses, Mont-Dolent; encara més enfora: Weisshorn, Cervin (visible abans d'arribar al cim), Mischabels, Lyskamm, Mont-Rose; vers el NE. i E. descolla el Gran Paradiso d'entre una munió que no podem identificar; al S. a primer pla: Arpont, Dent Parrachée (el nom popular de la qual i pot dir-se avui desaparegut és Le Fauteil du Pape), agulles de Pécelet-Polset; i, anant-se allunyant, Mont-Viso, Mont-Thabor, Pelvoux, Écrins, Meidje; cap a ponent, el massís de l'Allévard, i, a darrer terme, el del Jura.

L'arribada de tota la colla ens treu de la nostra contemplació. Descans que s'aprofita per dinar. Després, els sacs lligats de nou, s'inicia el descens vers el SO. i amb lleu inclinació.

Travessem una zona de boires, no molt extensa, encara que prou per fer agafar als guies una direcció massa a l'esquerra. No rectifiquen, però, el camí perquè - diuen - la neu està molt tova i el *couloir* per on devíem sortir de la gelera ha estat exposat als raigs solars tot el dia, la qual cosa podria fer que es produís una allau al nostre pas.

I aquí comença la part vertaderament fadigosa de la jornada. Ens dirigim per sota uns esperons rocosos a un camp de neu molt inclinat que hem de travessar; les puntes dels picots ben clavades, descobreixen sota la neu el *verglass* traïdor. En sortir d'aquest passatge, ens embranquem per un *couloir* estret que l'estat tou de la neu fa gairebé impossible. El perill, que el guia no diu, però que bé s'endivina, és tenir-hi de passar quatre cordades; la nostra, que és la davantera, ha d'estar sempre amatent per veure si no n'hi cau una altra a damunt, rodolant dins d'una allau.

Tot té fi en aquest món, i també aquell descens després de molts de fatigs. La davallada la fem ara per uns camps de neu al costat de la gelera de Génèpy, ben bons de passar.

Descans, en sortir de la neu, per reprendre forces, i avall sempre cap a la vall de Chevrières, tot pensant que més tard tot el que davallem ara ho haurem de tornar a guanyar.

En efecte, en arribar al fons i un pic travessat el Doron, trobem el camí que de Pralognan porta a Modane pel coll de Chavière, a un hora de la qual, en el vessant tarentès, es troba el refugi Pécelet-Polset. I, ja tots reunits, empenem després de dotze hores de marxa, aquella pujada que de seguida comprenem que involuntàriament anirà separant la llarga corrua.

D'allí al refugi, ens digueren, hi ha dues hores, però el que menys temps emprà n'hi posà tres. Quan al refugi havien arribat quatre excursionistes, ja s'hi comptaven els tres de casa nostra. I al cap d'una hora n'anaven arribant...

El refugi Pécelet-Polset és també del tipus guardat. Val la pena d'ésser visitat per la seva formosa situació a uns 2.500 m., a la part superior de la vall de Chevrières, i al mig d'un cercle de pics i geleres vastíssim i en extrem interessant.

Estava anunciat en el programa del Congrés que l'endemà efectuaria el nostre grup l'ascensió a les agulles de Pécelet-Polset, però, tot sopant, la resta dels companys s'excusaren de fer-la. El comisari, M. Noailles, veient-nos ben disposats, no renunciava a realitzar l'excursió en honor a *la Catalogne*, com érem amicalment anomenats, però nosaltres refusàrem, no volent ésser objecte d'una distinció que podia semblar manca de companyonia i sumàrem a la dels altres la decisió nostra.

Així, doncs, fou acordat de fer un bon i prolongat descans aquella nit.

27 juny.—Eren ja les 8 del matí quan la caravana deixava el refugi. Tots els cansaments havien desaparegut i la més franca alegria regnava en la colla.

Continuem seguint la direcció S., vall amunt, en suau pendent, i al cap de poca estona ens fiquem per uns extensíssims camps de neu que, més o menys, deuen persistir tot l'estiu. La travessia d'una ampla allau trenca per uns moments la monotonia de la marxa.

Girant-nos enrera admirem un dels millors panorames de l'excursió. Mentre als nostres peus s'obre la vall, fonda, i deixem avall el refugi, per ambdós costats es redrecen les muntanyes, grans fetilleres, amb tota llur esplendor de gales. A la nostra dreta les de la Vanóise i, entre elles, més a la vora, la punta de l'Échelle;

a l'esquerra corre la línia que parteix de l'agulla de Pécelet i va a parar al coll del Soufre; més enllà la serralada descendeix ràpidament d'altitud.

Sense voler apressem el pas. És que ens acostem al coll de Chavière. ¿No us passa que en ésser aprop d'una carena, el desig, la curiositat de veure l'altre vessant accelera el ritme de les vostres passes? I gairebé mai la sorpresa no decepciona. És tan infinitament vària la muntanya!

Aquí tampoc desillusiona l'espectacle. Els vessants meridionals del massís, que donen a la Maurienne, són menys abruptes, menys nevats i tenen un aire més pireneic. És potser per això que els esguardem amb complaença?

Allà, al lluny, veiem el Galibier i més ençà s'aixeca el Mont-Thabor.

Fins aquí ens acompanyen els guies. Encaixades, oferiments, adéus, i avall, cadascú pel seu cantó. Els *tricounis* cuïten de parar tots els intents de patinades que són molts i freqüents.

Encara entre glaços trobem el llac Fartie, on posem i esmorzem.

Depress, un poc més avall, els primers avets comencen a fer de centinelles de la terra baixa i iniciem una davallada entre boscos i prats que no ha de parar fins a Modane i que solament ha de veure's interrompuda per un descans, sobre d'uns prats, per menjar quelcom. Des d'allí podem veure, com un joguet d'infants, un tren que surt de l'estació de Modane i, en haver descrit una elegant corba pel flanc de la muntanya, es fica en les seves entranyes, dins del túnel transalpí, d'on eixirà, al cap de mitja hora, en terres italianes.

Seguim avall. Com més baixem, millors són els camins. Ja al pla, trobem un bon camí carreter que ens condueix a Modane on arribem a dos quarts de quatre de la tarda.

És aquesta vila força important. El fet d'ésser l'estació fronterera francesa de la línia transalpina, amb personal de duanes, gendarmeria, etc., fa que s'hi vegi un moviment desusat en comparança amb altres localitats muntanyenques.

A les 4 agafem el tren, i a entrada de fosc arribem de bell nou a Aix-les-Bains. Allí ens esperen alguns elements directius del «C. A. F.» els quals s'interessen per l'èxit de l'excursió del nostre grup.

Som presentats a un dels més distingits cartògrafs francesos, que en saber que acabem de fer les primeres armes pels Alps, ens posa l'eterna qüestió: Alps o Pirineus?

Cl. I. Canals

XALET DE LA MOLINA

Cl. Serra Bayron

BENEDICCIÓ DEL XALET

EMPLAÇAMENT DEL XALET DE LA MOLINA

VESTÍBUL I ENTRADA AL MENJADOR

Ola. I. Canals

MENJADOR

Mig ruboritzats pel que anem a respondre li diem: Els superlatius en llaor dels Alps ens semblen pobres al costat de llur grandiositat i bellesa, però llur glòria els ha cosmopolitzat i avui no són de ningú, tothom hi és estranger. Els Pireneus, més petits, més limitats, són per sort més incòmodes i salvatges; per això encara són vostres i nostres.

I quan femiem veure en la cara del nostre interlocutor un somriure irònic, ens allarga la mà per demostrar-nos la seva conformitat.

En donar aquesta opinió no coneixiem encara el Mont-Blanc que devíem vèncer en els dies següents per la coneguda ruta d'ascensió: Le Fayet-Saint Gervais, Tête Rousse, Aiguille du Goûter, cim del Mont-Blanc (4.808 m.), Grand i Petit Plateaux, Grands Mulets i Les Bossons.

No gens menys, les seves agulles i geleres que com tentacles monstruosos s'arrapen al flanc del massís, els seus *séracs* i esquerdes d'alçades i profunditats mai no vistes, ni somniades per nosaltres, les fines arestes de glaç i els nevés de blancor immaculada, no poden fer oblidar que des de baix a Chamouni un centenar d'ulleres us contemplen, i hom recorda aquelles cabanes pirenenques, en aquelles valls sinuoses, on ningú us aniria a cercar i on podeu experimentar la ingènua alegria d'imaginar-vos viure uns quants mils d'anys endarrera, en íntim contacte amb la Naturaleza.

ESTANISLAU PELLICER

Ciutat de Mallorca.

El Xalet de La Molina

DURANT tot l'estiu i la passada tardor s'han prosseguit amb tota empena i activitat les obres començades l'any passat per habilitar el Xalet de La Molina. Parallelament als afers de construcció i amoblament, els Gerents de «Xalet de la Molina S. L.» s'ocuparen força en trobar una persona apta i de coneguda solvència perquè es posés al front dels serveis de Restaurant i de l'explotació del Xalet. Entre els molts que acudiren sollicitant-ho, va ésser designat el senyor Pere Adsarà que tot seguit va començar a ocupar-se en que tots els detalls de la seva incumbència estessin a una immillorable altura.

A darrers de novembre, quan tots els serveis estaven ultimant-se el Xalet rebé la grata visita de l'Ilm. Sr. Bisbe de la Seu d'Urgell que acompanyat del nostre President senyor Maspons, i de l'arquitecte senyor Danés, volgué conèixer personalment aquella novella construcció que va plaure moltíssim a S. E., i va indicar tot seguit que donaria les màximes facilitats perquè els excursionistes que sovint s'aplegarien allí els dies festius poguessin còmodament complir amb el precepte dominical.

Els dies 6, 7 i 8 de desembre fixats per la inauguració tot ja estava a punt i una bona nevada cobria el terreny. El dia 5, a la tarda, en el tren especial concedit a precs del C. E. de C. pels Ferrocarrils Transpirenencs, sortien vers La Molina uns 80 expedicionaris i a les 8,30 eren al Xalet del qual tot seguit prengueren possessió. Restà tothom plenament satisfet de la bona cura posada en tots els serveis, sobretot el de la calefacció i els de l'aigua calenta i freda a totes les habitacions, banys i dutxes que eren poc freqüents fins ara en les construccions de muntanya. En el menjador, hall, cuina i escala s'ha adoptat com a mitjà d'illuminació els moderns llums de gasolina a pressió que produeixen una claror brillant i potent que supleix amb escreix la manca d'electricitat, general en tota la Vall de La Molina.

El Xalet actualment, deduïdes les habitacions reservades al servei i a la família de l'administrador, té cabuda per unes 116 persones, 76 distribuïdes en els llits dels pisos primer i segon, i 40 en les lliteres del tercer pis.

El diumenge, dia 6. la majoria d'excursionistes baixaren a peu o patinant a la capelleta del Sitjar on el Sr. Rector d'Alp, Mossèn Ramon Agulló, celebrà la Missa, i seguidament tornaren al Xalet on es procedí a la benedicció del mateix i de les seves dependències. Fou una cerimònia feta amb tota senzillesa, igual com havien estat les de la inauguració.

Durant aquells dies així com durant tots els altres festius següents, el Xalet es veié molt concorregut, tot i que, segons el Reglament aprovat per regular el seu funcionament poden només utilitzar-lo des de desembre a març els que en siguin membres-cooperadors.

No cal dir com hem de celebrar tots plegats aquesta nova mostra de la puixança del nostre CENTRE i de l'entusiasme que sempre han despertat en ell les empreses muntanyenques, que han permès de dur a terme ràpidament el magne projecte de posseir un Xalet de molta cabuda i muntat amb tot el confort modern.

Bibliografia

SEVERO CURIÀ MARTINEZ.—*El Valle de Benasque y sus Maravillas*.
— 78 p.p. en 8.ª i 54 gravats fora text. — Santa Cruz de
Tenerife, 1926.

És la primera monografia escrita en castellà que es publica d'aquesta vall i en ella el seu autor ens dona una detallada descripció de la mateixa en la part orogràfica, topogràfica i hidrogràfica; es a més molt interessant un vocabulari de les paraules més corrents del dialecte benasqués. A l'excursionista que vulgui conèixer aquesta vall pirinenca que enclou els dos massissos més alterosos de la serralada, Madaleta i Posets, li serà de gran utilitat la part més extensa de l'obreta dedicada als itineraris de diverses excursions que es poden efectuar per Benasc i els seus contorns així com els dels principals cims.

LL. E.

JOSEP IVERN SALVÓ.—*Perfils històrics del Castell de la Geltrú*.—
MCMXXV (VI-75).—«Impremta Social» de Vilanova i Geltrú.

Veus aquí un opuscle tan sustanciós com un gros volum. Res hi manca per a que'l llegidor resti assabentat de tot el que pugui interessar-li referent al castell de la Geltrú. Modestament qualificat de *perfils històrics*, al treball millor escauria el títol de *Resum històric*, doncs, certament, bé mereix aital qualificació.

Els *mots de presentació* de mossèn Joan Fontanals, que encapsalen el llibre, són una evocació poètica de l'assumpte, a l'ensems que un justificadíssim recort al bon patrici, l'arquitecte En Josep Font i Gumà. En el text, l'autor sintetitza la història del poblat de la Geltrú, des de la Reconquesta; fa abans una lleugera alusió a les velles tradicions, aclarint, però, que fins el segle XIII no apareix notícia certa del castell i dels territoris a que s'extenia la jurisdicció senyorial dels seus *castlans*; el qual dóna ocasió per esmentar algunes dades dels castells de Ribes i Cubelles. Retreu mossèn Ivern en la seva monografia les famílies nobles que tingueren el

domini de la Geltrú; els plets a que donà lloc la divisió dels territoris compresos en els senyorijs esmentats, no menys que'ls esforços dels habitants dels llocs enfeudats per aconseguir l'enfranchiment del poder feudal, i a l'aconseguir del Rei l'autonomia municipal, obtinguda en els temps de les regines donya Violant i donya Maria; dades històriques obtingudes mitjançant l'estudi dels documents del riquíssim Arxiu de la Corona d'Aragó. Retreu així mateix l'autor les discordies entre els habitants de la Geltrú, Vilanova i Cubelles i la unió de les dues primeres localitats des de Felip IV No menys interessant és el que's relaciona amb la construcció medieval, les seves vicissituds en els demés temps, i la sortosa restauració, encertadament portada a terme, de la millor joia arqueològica de la industriosa ciutat de la nostra costa ponentina. Il·lustren l'opuscul unes fotografies d'En Artigas.

P. C.

Biblioteca

BLANCHARD, RAOUL.—*Les Alpes Françaises*.—París, 1925.

KURZ, MARCEL.—*Alpinisme Hivernal*.—París, 1925.

BOFARULL I MASCARÓ, P. DE.—*Los Condes de Barcelona Vindicados*.—Tms. I i II.—Barcelona, 1836.

BASSEGODA, B.—*De Arte Barcelonés*.—*Pedralbes*.—Barcelona, 1922

FOMENT DE LES ARTS DECORATIVES.—*Anuari 1923*.—Barcelona.

ROVIRA I VIRGILI, A.—*Història Nacional de Catalunya*.—Vol. II.—Barcelona, 1922.

Lérída y el Valle de Arán.—Barcelona, 1924.

SEIGNOBOS, CH.—*Historia Universal*.—Tom. I: Oriente y Grecia.—Tom. II: Historia de Roma.—Tom. III: Edad Media.—Madrid, 1920-25.

BLASCO IBÁÑEZ, V.—*En el País del Arte*.—Valencia, 1919.

LA LLAVE I GARCÍA, J. DE.—*El Sitio de Barcelona en 1713-14*.—Madrid, 1903.

GONZÁLEZ Y SUGRAÑES, M.—*Contribució a la Història dels Antics Gremis de Barcelona*.—Barcelona, 1915.